

कालिका गाउँपालिका, रसुवा
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति २०७९

कालिका गाउँपालिका
जिल्ला: रसुवा
बागमती प्रदेश

विषय सुची

१.पृष्ठभूमि	१
२.अवस्था विश्लेषण.....	२
२.१. SWOT विश्लेषण	३
२.२. सरोकारवाला पहिचान	३
२.३. लक्षितवर्ग पहिचान	६
३. दीर्घकालिन सोच (Vision)	६
४. ध्येय (Mission).....	७
५. लक्ष (Goal).....	७
६. उद्देश्य (Objectives)	७
७.लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति (GESI Policy).....	८
८. लैससास रणनीति(GESI Strategy).....	९
८.१ मूल प्रवाहिकरण	९
८.२ समावेशीकरण	९
८.३ स्थानीयकरण.....	९
८.४ सशक्तिकरण	१०
८.५ सचेतीकरण	१०
८.६ संस्थागत संरचना	१०
८.७ समन्वय.....	१०
८.८ सहकार्य.....	११
८.९ सहजीकरण	११
८.१० सामाजिक सुरक्षा.....	११
८.११ अनुगमन मूल्याङ्कन	११
९. रणनीतिक कृत्याकलापहरु	११

१०. वित्त व्यवस्थापन	२३
११. कानूनी व्यवस्था	२३
१२. रणनीति कार्यान्वयनको जीम्मेवारी तथा दायित्व	२४
१२. रणनीति कार्यान्वयन अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था	२४
१३. संभाव्य जोखीम र न्यूनीकरणका उपायहरु	२५
१४.१ संभाव्य जोखीम	२५
१४.२ जोखीम न्यूनीकरणका उपायहरु	२५
१५. निश्कर्ष	२५

१.पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले दिशा निर्देश गरे बमोजिम समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्न राज्यका सबै अंग, तह र क्षेत्रगत विषयहरूमा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) को विषयलाई आन्तरिकीकरण, मूलप्रवाहीकरण र संस्थागत गर्न आवश्यक भएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा १८ मा उल्लिखित समानताको हकमा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने तथा कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट बञ्चित नगरिने व्यवस्था छ । साथै सामान्य कानूनको प्रयोगमा उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिङ्ग, शारीरिक अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य स्थिति, बैवाहिकत स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव नगर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । नेपालको संविधानको धारा ३८ ले महिलालाई समान वंशीय अधिकार, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकार, राज्यका सबै तहमा सहभागी हुने अधिकार, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिला सम्बन्धी अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरेको छ । संविधानले महिला विरुद्ध हुनेसबै प्रकारका हिंसाजन्य कार्यहरूलाई कानून बमोजिम दण्डनीय हुने व्यवस्था गरेको छ ।

साथै संविधानमा राज्यले सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम समुदाय, पिछडावर्ग, सीमान्तकृत, अल्पसङ्ख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, किसान, श्रमिक, उत्पीडित वा पिछडिएको क्षेत्रका नागरिक तथा आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न सकिने विषय उल्लेख गरी समावेशी अवधारणालाई आत्मसात् गरिएको छ । सामाजिक न्यायको हकले राज्यका हरेक तहमा समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तका आधारमा जनताको सहभागिताको अधिकार स्थापना गरेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) सम्बन्धमा स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकारमा लैससास सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख गरेको, वडा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत वडामा आर्थिक तथा सामाजिकरूपमा पछाडि परेका महिला, बालबालिका, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत समुदायको अभिलेख राखी सामाजिक र आर्थिक उत्थान सम्बन्धी काम गर्ने व्यवस्था गरेको; विभिन्न समुदाय बीच सामाजिक सद्भाव र सौहार्दता कायम गर्ने, बालविवाह, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा, छुवाछुत, दहेज तथा दाइजो, हलिया प्रथा, छाउपडी, कमलरी प्रथा, बालश्रम, मानव बेचबिखनजस्ता सामाजिक कुरीति र अन्धविश्वासको अन्त्य गर्ने, गराउने व्यवस्था गरेकोछ । यसका साथै लैससासका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न राज्यले विगत लामो समय

देखि नै प्राथमिकताका साथ आवधिक योजना, वार्षिक योजना, नीति तथा कानूनको तर्जुमा तथा परिमार्जन र कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको छ ।

विकास प्रकृत्यामा मुख्यतया ३ वटा सामान्य तर जटील प्रश्नहरूको जवाफ खोज्ने गरिन्छ । पहिलो प्रश्न ऐल म कहाँ छु ? दोश्रो अव म कहाँ र किन जाने ? र तेश्रो त्यो कसरी संभव छ ? पहिलो प्रश्नले वर्तमान अवस्था विश्लेषण गराउँछ, दोश्रो प्रश्नले लक्ष र अपेक्षित उपलब्धी को निर्धारण गर्दछ भने तेश्रो प्रश्नले नीति तथा रणनीति तयारी गराउँछ । यसै सन्दर्भलाई आत्मसात गरी यो कालिका गाउँपालिका अन्तरगत सञ्चालन हुने योजना तथा कार्यक्रमलाई लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीमैत्री बनाउन, संवैधानिक एवम कानूनी उत्तरदायीत्व तथा जिम्मेवारी पुरा गर्न, राज्यले अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा गरेका प्रतिबद्धता अनुरूप कार्य गर्न र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्दै समावेशी विकासलाई प्रबर्द्धन गर्ने कार्यलाई थप मार्ग दर्शन गर्न यो "लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति" तयार गरिएको छ ।

२.अवस्था विश्लेषण

रसुवा जिल्लाको सदरमुकाम धुन्चेबाट दक्षिण पूर्व अर्थात् रसुवाको दक्षिणी सिमानामा पर्ने फलाँखु खेलादेखि उत्तरतिर अवस्थित लाम्चे र चेप्टे भूबनैटमा फैलिएको साबिक धैबुँड गाविस लहरेपैवाको वडा नं. ८, राम्चे गाविसको सम्पूर्ण भूभाग र भेर्ले गाविसका १,६,८ र ९ वडा मिलेर बनेको भनेरम बस्ति नै कालिका गाउँपालिका हे । नेपालमा अन्य पहाडी भेगले अगटेको गुण झै यसले पनि सम्पूर्ण गुण अगटी प्राकृतिक हराभराले सुसज्जित भइ रसुवाली मातृभूमीके उदर भित्र मस्तसँग पलेँटी कसेर जनतालाई अस्रय दिइरहेको छ कालिका गाउँपालिका ।

कालिका गाउँपालिका नुवाकोटसँग सिमाना जेडिएको फँलाखु खेला वा रिस्थाघारी देखि सुरु भएर इटपारे, बेतिनि, कटुन्जे, कालिकास्थान, गुम्बेडाँडा हुदै राम्चेसम्म पश्चिम उत्तर तर्फ फैलिएको छ भने पूर्व उत्तरमा फँलाखु खेला, अम्बाबास, रूपसेपानी, जिवजीवे, ज्याडलाइ देखि लेकिल, साने अले सेर्मा भञ्जयाड सम्म फैलिएको छ । साबिक धैबुँड गाविसके कार्यालयलाई केन्द्र तर्किएको यो गाउँपालिकाके क्षेत्रफल १९२.५३ वर्ग किमि रहेको छ । यस पालिकाको अक्षांश २७ डिग्रि ५८ मि. देखि २८ डिग्रि ०५ मि. रहेको छ भने देशान्तर ८५ डिग्रि ११ मि देखि ८५ डिग्रि १५ मि. सम्म रहेको छ । यस कालिका गाउँपालिकाको उचाहि समुन्द्री सतह देखि ६५० मीटरदेखि ३९९४ मीटर सम्म रहेको छ । ५ वटा वडा रहेको कालिका गाउँपालिकामा महिलाके जनसंख्या ५४९४ रहेको छ भने पुरुषको जनसंख्या ५८९९ गरी कुल जनसंख्या ११३९३ रहेको छ । बिक्रम सं. २०७३ चैत्र २ गते देखि कालिका गाउँपालिकाको स्थापना भएको हे । बागमती प्रदेश अन्तरगत उच्च पहाडी तथा हिमाली भेगको विशेषता बेकेको ये गाउँपालिकाको भैगोलिक अवस्थिती, एतिहासीक चिनारी तथा नामाकरण, राजनितीक अवस्थिती, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक उत्कृष्टता,

विकासका संभावनाहरूलाई अत्मसात गरी सामाजिक समावेशीकरणको आधारमा समाजलाई अग्रगमन दिन अवश्यक देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा क्षेत्री, ब्रामहण, दलित, तामाङ, गुरुङ, नेवार अदी जातजातिहरूको बसेवास रहेको पाइन्छ । यो अवस्थामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति कार्यान्वयनमा सहजता आउने देखिन्छ । लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको उपयुक्त प्रयोगशाला बनाउन सकिने यो गाउँपालिकाको लैससास रणनीति तयार गर्दा पहिलो चरणमा वर्तमान अवस्था विश्लेषण गरिएकोछ । हालको अवस्था विश्लेषणका लागि मुख्य हिसावले ३ वटा क्षेत्रहरू (SWOT, सरोकारवाला र लक्षितवर्ग) निर्धारण गरिएकोछ । जसको विवरण निम्नानुसा प्रस्तुत गरिएकोछ ।

२.१. SWOT विश्लेषण

यो कालिका गाउँपालिकाको लैससासको दृष्टिकोणबाट बलियो पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौती (SWOT) विश्लेषण गरिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा नीतिकानूनमा समावेशीता, संस्थागत व्यवस्थामा समावेशीता, मानव संसाधन तथा क्षमता विकासमा समावेशीता, सेवा प्रवाहमा समावेशीता र सुशासन तथा उत्तरदायीत्वमा समावेशीतामा आधारित रहेर विश्लेषण गरिएकोछ । जसलाई निम्नानुसार तल प्रस्तुत गरिएकोछ ।

स्थानीय तहका आन्तरिक सबलता वा सबल पक्ष (Strength)

- लैङ्गिक समानताको पक्ष : यस कालिका गाउँपालिका भित्र महिला कर्मचारीको उपस्थिती पर्याप्त रहेका
- लैङ्गिक समानता मुलक क्षेत्रमा केही प्रतिशत मा बजेट विनियोजन हुने गरेका
- उपभोक्ता समिति गठनमा ३३ प्रतिशत भन्दा बढी सहभागिता हुने गरेको
- कृतीपय विकास निर्माण कार्यमा महिला को नेतृत्व मा लैङ्गिक समानता सहित हुने गरेको
- दलित तथा सिमान्तकृत वर्गका लागि पनि बजेट तथा कार्यक्रम विनियोजन हुने गरेको
- जेष्ठ नागरिक सम्मान कार्यक्रम हुने गरेको एकल महिला लक्षित जिविको पार्जन कार्यक्रम संचालन हुने गरेको
- बाबु आमा नभएका बालबालिकाहरु को लागि स्वास्थ्य र शिक्षा क्षेत्र मा सहयोग हुने गरेको
- मानसिक स्वास्थ्यको लागि नियमित परामर्श दिने कार्य हुने गरेको । मासिक रुपमा स्वास्थ्य परिक्षण हुने गरेको
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि स्वास्थ्य शिक्षामा सहयोग गर्नुका साथै पुर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु हिलचियर लगाएत आवश्यक सहयोग हुने गरेको
- सबै समुदाय तथा वर्गहरुको लागि सामाजिक विकास निर्माण कार्यमा सहभागी हुने गरेको

- बेरोजगारहरु को लागि उद्देश्य सिलता तथा सिपमुलक तालिम हुने गरेको
- किसानहरुका लागि विउ तथा पशुधन खरिद गर्न केहि प्रतिशत अनुदान दिने गरेको

स्थानीय तहका आन्तरिक दुर्लवता वा सुधार गर्नु पर्ने पक्ष (Weakness)

- नीति तथा कार्यक्रमहरुमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मैत्री नीति लिइने भनियतापनि वजेट विनियोजन र कार्यान्वयनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको ध्यान कम
- पछाडि पारिएका वर्गहरुलाई राहात मुखी कार्यक्रम मात्र सिमित रहेको
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई पुर्नउथान तथा जिवन उपयोगी शिप नहुनु परिचय पत्र र भत्तामा मात्र सिमित
- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परिक्षण नहुनु
- सार्वजनिक सहभागितामा कम प्रभाव
- समाजमा पछाडि पारिएका वर्गहरुलाई लक्षित कार्यक्रमबाट जिवनस्तरमा सुधार ल्याउन नसकिएको
- वजेट कार्यान्वयन पश्चात दिगो परिणाम नदेखिनु
- पालिका स्तरमा स्पष्ट लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी आफ्नै कानून नहुनु
- वास्तविक आवस्यकतामा आधारित अर्थ व्यवस्था नहुँदा बेरोजगारि, मंहगी जिवनयापनमा कठिनाइ तनावपूर्ण मानशिकता समतामुलक समाज, शसक्तिकरण नहुनु

अवसरहरु

- स्थानीय सरकारमा लिङ्ग जाती तथा अल्पसंख्यकहरुको आरक्षणको व्यवस्था भएको
- गाउँपालिकाको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति तथा कार्यक्रम बनेका
- अनाथ तथा जोखिमयुक्त बालबालिकाहरुको लागि सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था भएको
- सामाजिक सुरक्षा भन्नाले (जेष्ठ, बालबालिका ५ वर्ष मुनिका, एकल महिला अपाङ्गता भएका मानिस वा दलित)
- उपभोक्ता समिति गठनमा प्रमुख पदमा १ र समग्रमा ३३ प्रतिशत महिलाको अनिवार्य समावेश हुनुपर्ने व्यवस्था भएको
- विभिन्न सामुदायीक संघ संस्था कार्यालयको सञ्चालक तथा व्यवस्थापन समितिमा अध्यक्ष उपाध्यक्ष मध्य १ जना महिलाको साथै दलित, जनजाती तथा अपाङ्गता भएका मानिसहरु किशोर किशोरीको समावेशीता सुनिश्चित गरेको

- विद्यालयहरुमा बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार संरचनाको निर्माण भएको

चुनौतीहरु

- नीति नियमका बारेमा स्पष्ट नभएको
- महिला पुरुष विच निर्णय असमान कार्यान्वयन
- सामाजमा पछि परेका वा पारिएका वर्गलाई निर्णय प्रकृत्यामा ल्याउन नसकिएको ।
- सबै क्षेत्र वर्गलाई आफ्नो अधिकारको बारेमा स्पष्ट ज्ञान दिलाउन नसकिएको ।

२.२. सरोकारवाला पहिचान

कालिका गाउँपालिका भित्र लैङ्गिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण रणनीति कार्यान्वयनका लागि निम्नानुसार सरोकारवालाहरु पहिचान गरिएको छ । जसमा सिधा संपर्क हुने । दोश्रो माध्यमवाट संपर्क हुने र अप्रत्यक्ष रूपमा संपर्क हुने गरी निम्नानुसार ३ भागमा विभक्त गरिएकोछ ।

सिधा संपर्क हुने (पहिलो नं का सरोकारवालाहरु)	दोश्रो माध्यमवाट संपर्क हुने (दोश्रो नं का सरोकारवालाहरु)	अप्रत्यक्ष संपर्क हुने हरु (तेश्रो नं का सरोकारवालाहरु)
महिला तथा बालबालिका शाखा	विकास साझेदारहरु	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय बागमती प्रदेश
योजना शाखा / प्राविधिक शाखा	सहकारी संस्थाहरु	प्रदेश मन्त्रालयहरु सबै
शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा	बैंक (१ वटा)	प्रदेश सुशासन केन्द्र
स्वास्थ्य शाखा	वालक्लवहरु	भूमी व्यवस्था आयोग
प्रशासन शाखा	आमा समूहहरु	संघीय मन्त्रालयहरु
वडा कार्यालयहरु	प्रहरीहरु	महिला आयोग
गाउँकार्यपालिका	विद्यालयहरु	दलित आयोग
गाउँ सभा	गैहसरकारी संस्थाहरु	मुस्लीम आयोग
न्यायिक समिति	राजनैतिक दलहरु	राष्ट्रिय योजना आयोग
विषयगत समितिहरु सबै		मानव अधिकार आयोग
रोजगार सेवा केन्द्र		अन्तराष्ट्रिय दातृ निकायहरु
कृषि शाखा		राष्ट्रिय स्तरका संचार माध्यमहरु
पशु शाखा		

२.३. लक्षितवर्ग पहिचान

कालिका गाउँपालिकामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको लक्ष नै लक्षित वर्गलाई विकासको मूलप्रवाह वा केन्द्रविन्दुमा ल्याउनु हो त्यसका लागि निम्नानुसार लक्षित वर्गहरू पहिचान गरिएकोछ ।

१. महिला
२. एकल महिला
३. बालबालिका
४. जेष्ठनगरिक
५. दलित (दमाइ, कामी, सार्की)
६. आदीवासी तथा अल्पसंख्यक (तामाङ, गुरुङ, भुजेल, अदि)
७. मजदुर
८. अपाङ्गता भएका व्यक्ति
९. द्वन्द्वपिडित
१०. विपन्न वर्ग
११. सुकुम्वासी
१२. लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक

माथि उल्लेखित तीनै प्रकारको विश्लेषणबाट कालिका गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्थाका सबै पक्षहरू देखिएका छन । वलियो पक्ष, कमजोर पक्ष, अवस तथा चुनौती संगै लैससास रणनीति कार्यान्वयनका लागि तीन तहकै सरोकारवालाहरू तथा सबै लक्षित वर्गहरू पहिचान भइसकेको छ । गाउँपालिकामा रहेको तामाङ, भुजेल, दलित जाती मुख्य लक्षित वर्गमा पर्दछ । यो गाउँपालिकाका केही सबल पक्षहरू भएकोले ती पक्षहरूलाई श्रोतको रूपमा परिचालन गरेर लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्दै लैजान सकिन्छ ।

३. दीर्घकालिन सोच (Vision)

विभेद मुक्त, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी युक्त न्यापूर्ण गाउँपालिका निर्माण गर्ने ।

४. ध्येय (Mission)

सर्वे कालिकावासी जनतालाई आवश्यक अवसर प्रदान गरी प्राप्त उपलब्धी का आधारमा विभेदको अन्त्य गर्ने ।

५. लक्ष (Goal)

न्यायोचित तथा समतामूलक विकासको माध्यमबाट बहिस्करणमा परेको वर्गलाई विकासको मूल प्रवाहमा ल्याउने ।

६. उद्देश्य (Objectives)

यस रणनीतिको मुख्य उद्देश्य लैङ्गिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरणको मान्यता अनुरूप कालिका गाउँपालिकाले गर्ने सम्पूर्ण विकासका तथा प्रशासनिक कामलाई लैससास प्रति उत्तरदायी बनाउनु नै हो । यस रणनीतिका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

१. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण मार्फत महिला सहभागिता अभिवृद्धि गरेर लैङ्गिक उत्तरदायी शासन पद्धती अवलम्बन गर्ने ।
२. श्रोत साधनमा लक्षित वर्गको पहुँच अभिवृद्धि गरी न्यायोचित वितरणलाई संस्थागत गर्ने ।
३. लैससास सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धता सन्धि संझौताहरू कार्यान्वयन गरी मूल प्रवाहीकरण गर्ने ।
४. नीति कानून मा नै महिला तथा लक्षित वर्गको समावेशिता सुनिश्चित गरी आवाज सशक्तीकरण गर्ने ।
५. संस्थागत व्यवस्था अन्तरगत कार्यप्रणाली, वित्त व्यवस्थापन एवम तथ्याङ्कमा समेत महिला एवम लक्षित वर्गको समावेशीतालाई सुनिश्चित गरी आर्थिक रूपमा सशक्तिकरण गर्ने ।
६. मानव संसाधन तथा क्षमता विकासमा लक्षित वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरी जीविकोपार्जनमा आत्मनिर्भर बनाउने ।
७. अनौपचारिक मूल्य मान्यता कुसंस्कार विरुद्ध जनचेतना वृद्धि गरी सामाजिक दृष्टिकोण परिवर्तन गर्दै लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशितामा आधारित समाज स्थापना गर्ने ।

८. शिक्षा स्वास्थ्य खानेपानी तथा सरसफाइ संग सम्बन्धीत सेवा प्रवाहमा लैससासलाई प्राथमितामा राखेर प्रत्येक चरणमा लैससास दृष्टिकोणबाट अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीलाई संस्थागत गर्ने ।

७. लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति (GESI Policy)

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू परिपुर्तीको लागि निम्नानुसार नीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

१. वार्षिक बजेट निर्माण गर्दा सामाजिक विकास, पुर्वाधार, कृषि वन तथा भूमीसुधार, गरिबी निवारण, स्थानीय विकास, क्षमताविकास, शसक्तिकरण तथा शान्ती एवम् सुशासन संग सम्बन्धीत सबै क्षेत्रको बजेटलाई लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउने ।
२. हरेक वर्ष लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण गरि त्यसले औल्याएका कमी कमजोरीहरूलाई अर्को वर्षको कार्यक्रममा समेटेर श्रोत साधनमा लक्षित वर्गको पहुँच अभिवृद्धि गर्दै लैजाने ।
३. महिला तथा बालबालिका संग सम्बन्धीत सबै अन्तराष्ट्रिय सन्धि संझौताहरू, प्रतिबद्धताहरू तथा दीगो विकास लक्षलाई स्थानीयकरण गरी त्यसका सूचकहरू पुरा गर्दै लैजाने ।
४. पालिकाले निर्माण गरेका सबै कानून, नीति नियम, निर्देशिका कार्यविधिहरू महिला, बालबालिका, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता, जेष्ठनागरिक, दलित, लोपउन्मुख सिमान्तकृत आदीवासी जनजाती सहित समग्र लक्षित वर्ग मैत्री बनाउदै लैजाने ।
५. लैससास वारे संविधानमा भएका व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयन गर्न, वर्तमान संघीय शासन स्वरूप, नीति, नियम, ऐन, कानून, कार्यविधि, साथै राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक संस्थागत संरचना, सचेतीकरण तथा क्षमता विकास गर्ने
६. लक्षित वर्ग विकासका लागि छुट्टै शाखा स्थापना गरी महिला बालबालिका तथा जेष्ठनागरिकहरूको सवाललाई प्रत्येक रूपमा संवोधन गर्दै लैजाने ।
७. वार्षिक बजेट तर्जुमामा छुट्टै कोष स्थापना गरी लैङ्गिक हिंसा निवारण महिला सीप विकास लगायत क्षमता विकासका कृयाकलापहरू संचालन गरि महिला पुरुष समविकासलाई बढावा दिने ।
८. लक्षित वर्ग पहिचान हुने गरि खण्डिकृत तथ्याङ्कहरू संकलन तथा अद्यावधिक गरि त्यसका आधारमा योजना तर्जुमा र बजेट विनियोजन गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।
९. बालबालिका तथा अपाङ्ग एवम् जेष्ठ नागरिकहरूलाई सामाजिक संरक्षण प्रदान गर्ने ।
१०. मानव संसाधन विकास शाखा स्थापना गरि महिला तथा विपन्न, लक्षित वर्गको क्षमता विकासलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखेर कार्यान्वयन गर्दै लैजाने ।

११. निर्माण भएका संघीय तथा स्थानीय कानून कार्यविधिहरूका वारेमा कर्मचारीहरूलाई अद्यावधिक गर्दै लैजाने ।
१२. सामाजिक कुरीतिहरूका विरुद्ध सचेतना लाई सामाजिक विकासका हरेक कृयाकलापमा समावेश गरी छलफल गर्ने ।
१३. शिक्षा स्वास्थ्य खानेपानी तथा सरसफाई जस्ता सामाजिक विकासका क्षेत्रहरूमा लैससास सँग सम्बन्धीत सूचकहरू निर्माण गरी नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।

८. लैससास रणनीति(GESI Strategy)

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि तपशिलमा उल्लेखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

८.१ मूल प्रवाहिकरण

- क. महिला, गरिब र बहिष्करणमा परेका समुदायले भोगेका समस्या र सवालहरूको पहिचान तथा लेखाजोखा गरि नीतिगत व्यवस्थाहरू, संस्थागत प्रणाली तथा संरचनाहरू, योजना, बजेट, पहुँच युक्त अवसर, सेवामूलक कार्य, अनुगमन, मूल्यांकन र अनुसन्धान आदि कार्यमा समान अवसर मार्फत सवाल र समस्याको सम्बोधन गरि विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।
- ख. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट मार्फत सबै क्षेत्रमा महिला सहभागिता अभिवृद्धि गरि लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्ने । साथै कानूनी प्रवन्ध संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासको माध्यमबाट लैङ्गिक उत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्ने ।

८.२ समावेशीकरण

- क. विकासका अवसरवाट वञ्चित समुदायलाई आर्थिक सामाजिक तथा राजनैतिक क्षेत्र सँग सम्बन्धीत सबै कृयाकलापहरूमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराई समावेशी शासन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।

८.३ स्थानीयकरण

- क. अन्तराष्ट्रिय सन्धि संझौता प्रतिबद्धता तथा दीगो विकास लक्षका वारेमा सरोकारवाला पक्षहरूलाई अभिमुखीकरण गर्ने साथै स्थानीयकरण गरी आवश्यक प्रतिफल हासील गर्ने ।

८.४ सशक्तिकरण

- क. लैङ्गिकतामा आधारित श्रम विभाजनको परम्परालाई परिवर्तन गरी श्रमबजारमा महिलाको सहभागिता अभिवृद्धि गरी अर्थतन्त्रमा महिलाको योगदानको मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ख. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मार्फत बञ्चितिकरणमा परेको समुदायलाई अवसरमा प्राथमिकता संगै क्षमता विकास तथा सीप विकास गरी सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रका सबै कृयाकलापहरूमा प्रतिस्पर्धीको रूपमा आउन सक्ने बनाउने ।
- ग. स्वरोजगार रोजगारी र उद्यमशिलताको एकिकृत कार्यक्रमका माध्यमबाट महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेका वर्गको आर्थिक सशक्तिकरण गर्ने ।
- घ. कृषि, पशुपालन, सहकारी, घरेलु उद्योग तथा पर्यटन विकासको माध्यमबाट विपन्न तथा बञ्चितिकरणमा परेका समुदायलाई रोजगारी प्रदान गर्ने तथा स्वरोजगार वन्ने अवसर प्रदान गर्ने ।

८.५ सचेतीकरण

- क. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण वारे संविधान, ऐन कानून नीति कार्यविधि दिग्दर्शन का प्रावधान कार्य प्रणाली र समावेशीताका वारेमा सबै सरोकारवाला पक्षहरूलाई अभिमुखीकरण गरि कार्यान्वयन तथा परीणाममा एकरूपता ल्याउने ।
- ख. समाजमा विद्यमान कुरीतिहरू अन्धविश्वास तथा गलत परम्परा विरुद्ध सचेतनालाई हरेक कृयाकलापमा अकाट्य सवाल (Cross cutting issue) को रूपमा छलफल गर्दै लैजाने ।

८.६ संस्थागत संरचना

- क. संघीय तथा प्रादेशिक कानून कार्यविधिहरूमा व्यवस्था भए अनुरूप संस्थागत संरचनाहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा जाने साथै गाउँपालिकाले निर्माण गर्ने हरेक ऐन कानून कार्यविधिहरूमा निर्माण हुने संस्थागत संरचनाहरूमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका दृष्टिकोणले बञ्चितिकरणमा परेका समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

८.७ समन्वय

- क. विभिन्न शाखाहरू बीच आन्तरिक समन्वय गरी योजना तर्जुमा, बजेट विनियोजन उपभोक्ता समूह गठन तथा त्यसको नेतृत्व, परिचालन, अनुगमन मूल्याङ्कन लाई लैससास मैत्री बनाउदै लैजाने ।
- ख. प्रदेश सरकार, संघीय सरकार, विभिन्न दातृनिकायहरू, प्रतिष्ठान, आयोग, समिति, स्थानीय तह लगायत अन्य विकास साझेदारहरू बीच समन्वय गरी लैससास मैत्री नीति निर्माण, योजना तर्जुमा तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको आधार तयार गर्ने ।

८.८ सहकार्य

- क. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि गाउँपालिकाभित्र विभिन्न शाखा हरू तथा अन्य विकास साझेदारहरू (बैंक वित्तीय संस्था सहकारी, घरेलु उद्योग तथा गैह्र सरकारी संघ संस्था) विच सहकार्य गर्ने ।
- ख. प्रदेशसरकार, संघीय सरकार, विभिन्न दातृनिकायहरू, प्रतिष्ठान, आयोग, समिति, स्थानीय तह लगायत अन्य विकास साझेदारहरू संग लैससास मैत्री साझा प्रतिफल हासील गर्न सहकार्य गर्ने ।

८.९ सहजीकरण

- क. वहिस्करणमा परेका वर्गहरूलाई आर्थिक सामाजिक गतिविधिहरूमा संलग्न हुन योजना तर्जुमा देखि अनुगमन मूल्याङ्कन सम्म हरेक चरणमा वस्ती तथा समुदाय स्तरमा नै सहजिकरण गर्ने संयन्त्र विकास गरी परिचालन गर्ने ।
- ख. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण को क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी गैह्रसरकारी संघ संस्था तथा विभिन्न प्रतिष्ठान आयोग समितिहरूमा समन्वय सहकार्यका लागि संयन्त्र मार्फत नियमित रूपमा सहजिकरण गर्ने ।

८.१० सामाजिक सुरक्षा

- क. नागरिक, जो आफै आफूलाई संरक्षण गर्न सक्दैन त्यस्ता नागरिकहरूलाई स्थानीय सरकारले संरक्षण गर्नेछ । विशेष गरी बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरू तथा एकल महिलाहरू यस अन्तरगत पर्दछन भने ती वर्गको संरक्षण स्वास्थ्य शिक्षा तथा जीविकोपार्जनमा सहयोग गर्दै लैजाने ।
- ख. सामाजिक सुरक्षा अन्तरगत अल्प संख्यक, सिमान्तकृत, लोपउन्मुख जातजातीहरू, दलित, मुस्लीम लगायत पर्दछन र ती वर्गको सुरक्षा स्वास्थ्य शिक्षा तथा जीविकोपार्जन मा सहयोग गर्दै लैजाने ।

८.११ अनुगमन मूल्याङ्कन

- क. प्रत्येक चरणमा गरिने अनुगमन मूल्याङ्कनमा लैससासको दृष्टिकोण वाट गर्ने पछिल्लो चरणमा गर्ने अनुगमनमा अघिल्लो पटक दिएका सुझाव कार्यान्वयन भए नभएको भन्ने सुचक समेत थप गरी अनुगमन मूल्याङ्कनलाई लैससास मैत्री बनाउदै लैजाने ।

९. रणनीतिक कृयाकलापहरू

क्र सं	उद्देश्य	नीति	रणनीति	रणनैतिक कृयाकलाप	मापनका सूचकहरु	पुस्त्याईका आधारहरु
१	लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण मार्फत महिला सहभागिता अभिवृद्धि गरेर लैङ्गिक अन्तरहरुको प्रभावलाई सम्बोधन गर्ने ।	वार्षिक बजेट निर्माण गर्दा सामाजिक विकास पुर्वाधार, कृषि वन तथा भूमीसुधार, गरिबी निवारण, स्थानीय विकाश तथा शान्ती एवम सुशासन संग सम्बन्धीत सबै क्षेत्रको बजेटलाई लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउने	लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट मार्फत सबै क्षेत्रमा महिला सहभागिता अभिवृद्धि गरि लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।	१. कानुन मस्यौदा गर्दा र पास गर्दा लैससास दृष्टिकोणले विश्लेषण गर्ने २. लैससास मैत्री योजना तर्जुमा का लागि निश्चित प्रतिशत पुजिगत बजेट विनियोजन गर्ने, ३. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका लागि सरोकारवाला पक्षलाई क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ४. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा तथा मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित गर्ने प्रणालिको विकास गर्ने । ५. नियमिति लैससास परीक्षण गरी त्यसका आधारमा कमी कमजोरी सुधादै लैजाने	१. कानुन कार्यविधिहरुको GESI दृष्टिकोणले विश्लेषण भएको हुनेछ २. वार्षिक बजेटमा कम्तीमा २०% पुजीगत बजेट लैससास मैत्री योजनामा विनियोजन भएको हुनेछ ३. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट हेर्ने सुचना प्रणालीको विकास भएको हुनेछ । ४. वार्षिक रुपमा लैससास परीक्षण भएको हुनेछ ।	१. वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेट पुस्तिका २. योजना तर्जुमा प्रकृयाका बैठक तथा भेलाका उपस्थितिहरु ३. कार्यपालिकाका बैठकका निर्णयहरु ४. सभाका बैठकका निर्णयहरु ५. लैससास परीक्षण प्रतिवेदन
२	श्रोतसाधनमा लक्षित वर्गको पहुँच अभिवृद्धि	हरेक वर्ष लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक	विकासका अवसरबाट वञ्चित समुदायलाई आर्थिक	१. लक्षित वर्गको छुट्टाछुट्टै प्रोपाइल तयार गर्ने । २. कानूनमा महिला तथा	१. लक्षित वर्गको वस्तुगत विवरण तयार भएको हुनेछ ।	१. वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेट पुस्तिका

	<p>गरी न्यायोचित वितरणलाई संस्थागत गर्ने ।</p>	<p>समावेशीकरण परीक्षण गरि त्यसले औल्याएका कमी कमजोरीहरूलाई अर्को वर्षको कार्यक्रममा समेटेर श्रोत साधनमा लक्षित वर्गको पहुँच अभिवृद्धि गर्दै लैजाने ।</p>	<p>सामाजिक तथा राजनैतिक क्षेत्र संग सम्बन्धीत सबै कृयाकलापहरूमा अर्थपुर्ण सहभागिता गराई वार्षिक रूपमा मूल्याडन गर्दै लैजाने ।</p>	<p>लक्षित समूदायको लागि उल्लेख भएका प्रवधानहरूका वारेमा सरोकारवाला पक्ष लाई सुसुचित गर्ने ।</p> <p>३. लक्षितवर्गलाई कानुन ले दिएका अधिकारहरूको वारेमा अभिमुखीकरण गर्ने ।</p> <p>४. संघ संस्थामा प्रतिनिधित्व, शाखाप्रमुखको जिम्मेवारी प्रदान, अध्ययन अनुसन्धान टोली निर्माण गर्दा लक्षित वर्गलाई प्राथमिकतामा राख्ने</p> <p>५. नेतृत्व तथा जम्मेवारी वाडफाँडमा महिला एवम लक्षित वर्गको निश्चित % सहभागिता सुनिश्चित गर्ने</p> <p>६. महिला तथा लक्षित वर्गको व्यवहारिक र रणनैतिक आवश्यकत पुरा गर्ने</p>	<p>२. कानून कार्यविधिका वारेमा सेवा प्रदायक तथा सेवा ग्राहीहरू लाई अभिमुखीकरण भएको हुनेछ ।</p> <p>३. लक्षितवर्ग का लागि जीविकोपार्जन सशक्तिकरणका लागि निर्दिष्ट बजेट विनियोजन भएको हुनेछ ।</p> <p>४. उपभोक्ता समिति, कार्यदल हरुमा कम्तिमा ४०% लक्षित वर्गको सहभागिता भएको हुनेछ</p> <p>५. लक्षित वर्गको व्यवहारिक र रणनैतिक आवश्यकता पुरा गर्ने कार्यक्रम संचालन भएको हुनेछ</p>	<p>२. कानून कार्यविधि वारेमा अभिमुखीकरण कार्यक्रमको उपस्थिति ।</p> <p>३. उपभोक्ता समिति गठन र परिचालन कार्यविधि</p> <p>४. कार्यपालिका तथा सभाका निर्णय हरु ।</p>
--	--	--	---	--	--	--

				कार्यक्रम बनाउने		
३	लैससास सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता सन्धि संज्ञौताहरु कार्यान्वयन गरी मूल प्रवाहीकरण गर्ने ।	महिलातथा बालबालिका संग सम्बन्धीत सबै अन्तराष्ट्रिय सन्धि संज्ञौताहरु, प्रतिवद्धताहरु तथा दीगो विकास लक्षलाई स्थानीयकरण गरी त्यसका सूचकहरु पुरा गर्दै लैजाने ।	अन्तराष्ट्रिय सन्धि संज्ञौता प्रतिवद्धता तथा दीगो विकास लक्षका वारेमा सरोकारवाला पक्षहरुलाई अभिमुखीकरण गर्ने साथै स्थानीयकरण गरी लागू गर्ने ।	१. दीगो विकास लक्ष स्थानीयकरणका लागि कर्मचारी तथा पदाधिकारिहरु लाई क्षमता विकास र परिचालन गर्ने २. बेइजिङ सम्मेलनले गरेका १२ प्रतिवद्धता, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल अधिकार महासन्धी १९८९ तथा संयुक्त राष्ट्र संघीय सुरक्षा परिषदको दस्तावेजका प्रस्ताव नं १३२५ र १८२० वारेमा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरु लाई अभिमुखीकरण गरी कार्यान्वयन गर्ने ३. उल्लेखित सन्धी संज्ञौता अभिसन्धी स्थानीयकरण गरी वार्षिक कार्यक्रममा समावेश र कार्यान्वयनका	१. दीगो विकास लक्ष, महिला माथि हुने सबै प्रकारका विभेद विरुद्धको बेइजिङ सम्मेलनका प्रतिवद्धताहरु, संयुक्त राष्ट्र संघीय सुरक्षा परिषदको दस्तावेज, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल अधिकार महासन्धीसम्बन्धी अभिमुखीकरण भएको हुनेछ । २. अन्तराष्ट्रिय सन्धि संज्ञौताको स्थानीयकरण भइ वार्षिक कार्यक्रममा समावेश भएको हुनेछ ।	१. अन्तराष्ट्रिय सन्धि संज्ञौता अभिमुखीकरणको उपस्थिति तथा माइन्युट । २. वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेट ३. कार्यान्वयन लागि वनेका कार्यविधिहरु ४. कार्यपालिका तथा सभाका निर्णयहरु ।

				लागि आवश्यक कानून कार्यविधि बनाउने ।		
४	नीति कानूनमा नै महिला तथा लक्षित वर्गको समावेशिता सुनिश्चित गर्ने ।	गाउँपालिकाले निर्माण गरेका सबै कानून, नीति नियम, निर्देशिका कार्यविधि महिला, बालबालिका, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता, जेष्ठनागरिक, दलित, लोपउन्मुख सिमान्तकृत आदीवासी जनजाती सहित समग्र लक्षित वर्ग मैत्री बनाउदै लैजाने ।	संघीय र प्रादेशिक कानून कार्यविधिहरूमा व्यवस्था भए अनुरूप संस्थागत संरचनाहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा जाने साथै गाउँपालिकाले निर्माण गर्ने हरेक ऐन कानून कार्यविधिहरूमा निर्माण हुने संस्थागत संरचनाहरूमा लैङ्गिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण का दृष्टिकोणले बञ्चितिकरणमा परेका समूदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।	१. कानून कार्यविधिहरू निर्माण गर्दा लैससास मैत्री भए नभएको विश्लेषण गर्ने । २. महिला पुरुष तथा रैथाने र आप्रवासी कामदारहरू विच हुने विभेद अन्त्यका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्ने ३. विगतमा बनेका कानून कार्यविधिलैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका दृष्टिकोणले उपयुक्त भए नभएको विश्लेषण गरी आवश्यक संसोधन गर्ने । ४. कानून कार्यविधिमा तथा विकास प्रकृत्यामा यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकहरू का विषयहरूलाई समावेश गर्ने ।	१. कानूनले निर्दिष्ट गरेका संस्थागत संरचनाहरू निर्माण भएका हुनेछन २. नयाँ बन्ने कानून कार्यविधिहरू लैससास दृष्टिकोणले उपयुक्त भए नभएको विश्लेषण तथा वनिसकेका कानूनमा आवश्यक संसोधन भएको हुनेछ ३. महिला पुरुष सगै रैथाने र आप्रवासी कामदार हरु विच हुने विभेद अन्त्यका लागि नीति तयार भएको हुनेछ । ४. कानून कार्यविधि तथा विकास कृत्याकलापमा यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकहरू समावेश भएका हुनेछन ।	१. वार्षिक नीति कार्यक्रम र बजेट पुस्तिका २. कानून विश्लेषणका लागि कार्यदल गठन भएको कार्यपालिकाको बैठक निर्णय पुस्तिका ३. यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकका लागि बनेका शौचालयहरू तथा अन्य संरचनाहरूको स्थलगत अवलोकन ।

				५.सवै क्षेत्रको नेतृत्व तहमा महिला तथा लक्षित वर्गको समानापातिक सहभागिताका लागि कानुनी व्यवस्था गर्ने ।		
५	संस्थागत व्यवस्था अन्तरगत कार्यप्रणाली, वित्त व्यवस्थापन एवम तथ्याङ्कमा समेत महिला एवम लक्षित वर्गको समावेशीतालाई सुनिश्चित गरी आर्थिक रूपमा सशक्तिकरण गर्ने	१. लक्षित वर्ग विकासका लागि छुट्टै शाखा स्थापना गरी महिला बालबालिका तथा जेष्ठनगरिकहरूको सवाललाई प्रत्यक्ष रूपमा संबोधन गर्दै लैजाने । २. वार्षिक बजेट तर्जुमामा छुट्टै कोष स्थापना गरी लैङ्गिक हिंसा निवारण महिला सीप विकास लगायत क्षमता विकासका कृयाकलापहरू	क. महिला, गरीबर बहिष्करणमा परेका समुदाय ले भोगेका समस्या र सवालहरूको पहिचान तथा लेखाजोखा गरि नीतिगत व्यवस्थाहरू, संस्थागतप्रणाली तथा संरचनाहरू, योजना, बजेट, पहुँच युक्त अवसर, सेवामूलक कार्य, अनुगमन, मूल्यांकन र अनुसन्धान आदि कार्यमासमान अवसर मार्फत सवाल र समस्याको सम्बोधन गरि विकास	१. संस्थागत जिम्मेवारी दिदा तथा शाखा व्यवस्थापन गर्दा प्रमुखको रूपमा महिलालाई प्राथमिकता दिने । २. लक्षित वर्गको लागि महिला जनजाती तथा जेष्ठ नागरिक जनप्रतिनिधि समावेश गरी विशेष सेवा प्रदायक कार्यदल गठन गर्ने । ३. महिला पुरुष समविकास कार्यनीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ४. कार्यक्षेत्रमा हुने यौन दुर्व्यवहार, जातीय भेदभाव तथा महिला हिंसाका	१. शाखा प्रमुखमा महिला तथा लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व भएको हुनेछ । २. लक्षित वर्गको लागि विशेष सेवा प्रदायक कार्यदल गठन भएको हुनेछ । ३. महिला पुरुष समविकास कार्यनीति तयार भएको हुनेछ ४. यौन दुर्व्यवहार जातीय भेवभाव तथा महिला हिंसा नियन्त्रण गर्न आचार संहिता निर्माण भएको हुनेछ ।	१. कार्यपालिकाका निर्णय पुस्तिका २. विशेष सेवा प्रदायक कार्यदलको बैठकको निर्णय प्रतिलिपि ३. महिला पुरुष समविकास कार्यनीति ४. महिला बालबालिका शाखाको प्रत्यक्ष अवलोकन ५. ब्रुसर रेडियो टिभि कार्यक्रमका अडियो भिडियो समाग्रिहरू ।

		<p>संचालन गरि महिला पुरुष समविकासलाई वढावा दिने ।</p> <p>३. लक्षित वर्ग पहिचान हुने गरि खण्डित तथा टुक्राहरू संकलन तथा अद्यावधिक गरि त्यसका आधारमा योजना तर्जुमा र बजेट विनियोजन गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।</p>	<p>प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।</p> <p>ख. विभिन्न शाखाहरू बीच आन्तरिक समन्वय गरी योजना तर्जुमा, बजेट विनियोजन उपभोक्ता समूह गठन तथा त्यसको नेतृत्व, परिचालन, अनुगमन मूल्याङ्कन लाई लैससास मैत्री बनाउदै लैजाने ।</p>	<p>नियन्त्रण गर्न विशेष आचार संहिता निर्माण गरी लागु गर्ने</p> <p>५. आदिवासी जनजाती दलित लगायत अन्य लक्षित समूहका महिलाको सशक्ति करणका लागि वजेट विनियोजन गर्ने साथै कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्यविधि बनाउने</p> <p>६. महिला बालबालिका शाखामा लैङ्गिक डेक्स र आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने</p> <p>७. लैससास सम्बन्धी सूचना एवम सचेतनामूल सामग्रीहरू तयारी तथा प्रकाशन प्रशारण गर्ने ।</p> <p>८. उपभोक्ता समिति गठन तथा परिचालन गर्दा</p>	<p>५. महिला बालबालिका शाखामा जनशक्ति सहित लैङ्गिक डेस्क स्थापना भएको हुनेछ</p> <p>६. लैससास सम्बन्धी सचेतना मुलक ब्रसर तथा रेडियो टेलिभिजन कार्यक्रम संचालन भएको हुनेछ ।</p>
--	--	---	---	--	--

				<p>महिला तथा यौनिक एवम लैङ्गिक अल्पसंख्यकहरुको सहभागितालाई अनिवार्य गर्ने ।</p>		
--	--	--	--	---	--	--

<p>६</p>	<p>मानव संसाधन तथा क्षमताविकासमा लक्षित वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरी जीविकोपार्जनमा आत्मनिर्भर बनाउदै लैजाने ।</p>	<p>१. मानव संसाधन विकास शाखा स्थापना गरि महिला तथा विपन्न लक्षित वर्गको क्षमता विकासलाई पहिलो प्राथमिकतमा राखेर कार्यान्वयन गर्दै लैजाने ।</p> <p>२. निर्माण भएका संघीय तथा स्थानीय कानून कार्यविधिहरू वारेमाकर्मचारीहरूलाई अद्यावधिक गर्दै लैजाने ।</p>	<p>लक्षित वर्गको क्षमता अभिवृद्धि संगै सीप विकास गरेर आर्थिक गतिविधिहरूमा समावेश गरेर आत्म निर्भर बनाउने</p>	<p>१. लैससास क्षमता विकासका लागि बजेट विनियोजन गर्ने</p> <p>२. लैससास बजेट खर्च कार्यविधि तयार गर्ने</p> <p>३. पालिकाले आयोजना गर्ने प्रत्येक तालीममा लैङ्गिक समानता सामाजिक समावेशीकरण विषयलाई अकाट्य सवाल को रूपमा राख्ने नीति बनाउने ।</p> <p>४. मानव संसाधन तथा क्षमता विकास शाखा स्थापना गर्ने ।</p> <p>५. लैङ्गिक हिंसा निवारण कार्यविधि बनाउने ।</p> <p>६. कार्यस्थल तथा सार्वजनिक स्थलमा महिला किशोरी तथा बालबालिका माथि हुने यौन जन्य दुर्व्यवहार विरुद्ध विद्यमान कानुनी व्यवस्थाको प्रचार प्रसार गर्ने ।</p>	<p>१. वार्षिक वजेटमा लैससास क्षमता विकासका लागि बजेट विनियोजन भएको हुनेछ ।</p> <p>२. मानव संसाधन तथा क्षमता विकास शाखाको स्थापना भएको हुनेछ ।</p> <p>३. लैङ्गिक हिंसा निवारण कार्यविधि निर्माण भएको हुनेछ</p> <p>४. कार्यस्थलमा महिला तथा किशोरी माथि हुने यौन दुर्व्यवहारमा कमी आएको हुनेछ ।</p>	<p>१. वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेट</p> <p>२. लैङ्गिक हिंसा निवारण कार्यविधि</p> <p>३. कार्यस्थलमा महिला तथा किशोरी माथि हुने दुर्व्यवहारमा विरुद्ध निर्णय भएका माइन्सूटहरू</p> <p>४. प्रत्यक्ष अवलोकन</p>
----------	---	--	--	---	---	--

७	<p>अनौपचारिक मूल्य मान्यता कु संस्कार विरुद्ध जनचेतना वृद्धि गरी सामाजिक दृष्टिकोण परिवर्तन गर्दै लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशितामा आधारित समाज स्थापना गर्ने</p>	<p>सामाजिक कुरीतिहरूका विरुद्ध सचेतना लाई सामाजिक विकासका हरेक कृयाकलापमा समावेश गरी छलफल गर्ने ।</p>	<p>समाजमा विद्यमान कुरीतिहरू अन्धविश्वास तथा गलत परम्परा विरुद्ध सचेतनालाई हरेक कृयाकलापमा अकाट्य सवाल (Cross cutting issue) को रूपमा छलफल गर्दै लैजाने ।</p>	<p>१. लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध शुन्य सहनशिलता साथै कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरू लाई पुरस्कार तथा दण्डको व्यवस्था गर्ने । २. हिंसा प्रभावित बेचबिखनमा परेका महिलाहरूका लागि सेवा केन्द्र स्थापना गर्ने ३. सचेतनामुलक कार्यक्रमलाई रेडियो टिभि पत्रपत्रिका मार्फत नियमित रूपमा प्रचार प्रसार गर्ने ४. लैङ्गिक हिंसा निवारण आचारसंहिता निर्माण गरी त्यसको पालना गर्ने । ५. अन्तरजातीय विवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने । ६. सबै वडामा महिला कानूनी सचेतना कक्षाहरू संचालन गर्ने ७. सामाजिक कुरीति विरुद्ध भिडियोहरू बनाउने सडक नाटक प्रस्तुत गर्ने ।</p>	<p>१. सामाजिक कुरीतिहरूका विरुद्ध श्रव्य दृष्य सामग्री निर्माण भएको हुनेछ २. हिंसा प्रभावित महिला तथा यौनिक अल्पसंख्यकहरूका लागि सेवाकेन्द्र स्थापना भएको हुनेछ । ३. अन्तरजातीय विवाह गर्ने जोडीहरू सम्मानित भएका हुनेछन । ४. वडास्तरमा महिला हिंसा विरुद्ध निर्माण भएका सचेतना कार्यक्रम संचालन भएको हुनेछन ।</p>	<p>१. वार्षिक बजेट तथा नीति कार्यक्रम २. श्रव्य दृष्य सामग्रीहरू ३. सामाजिक संजाल मा गरिएका पोष्टहरू ४. अन्तरजातीय विवाह गर्ने जोडी सम्मान कार्यक्रमको अभिलेख ५. प्रत्यक्ष अवलोकन (सेवा केन्द्र)</p>
---	---	---	---	--	---	---

८	<p>शिक्षा स्वास्थ्य खानेपानी तथा सरसफाइसंग सम्बन्धीत सेवा प्रवाहमा लैससासलाई प्राथमितामा राख्ने र प्रत्येक चरणमा लैससास दृष्टिकोणबाट अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीलाई संस्थागत गर्ने ।</p>	<p>शिक्षा स्वास्थ्य खानेपानी तथा सरसफाई जस्ता समाजिक विकासका क्षेत्रहरूमा लैससास सँग सम्बन्धीत सूचकहरू निर्माण गरी नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने</p>	<p>प्रत्येक चरणमा गरिने अनुगमन मूल्याङ्कनमा लैससासको दृष्टिकोण वाट गर्ने पछिल्लो चरणमा गर्ने अनुगमनमा अधिल्लो पटक दिएका सुझाव कार्यान्वयन भए नभएको भन्ने सुचक समेत थप गरी अनुगमन मूल्याङ्कनलाई लैससास मैत्री बनाउदै लैजाने ।</p>	<p>१. आफ्नै घरबाट नीराक्षर महिलाहरूलाई साक्षार बनाउने कार्यक्रम संचालन गर्ने । २. शिक्षण अभ्यास संगै निश्चित निराक्षरलाई साक्षार बनाउने शैक्षिक नीति अवलम्बन गर्ने । ३. यौनिक अल्पसंख्यक हरुका लागि विद्यालयमा शौचालय वैकल्पिक व्यावस्थापन गर्ने र अब वन्ने शौचालयमा सबैलाई पुग्ने गरी निर्माण गर्ने ४. स्वरोजगार वन्न चहाने र वैदेशिक रोजगारीमा जान खोज्नेको सुचना संकलन गरी आवश्यक तालीम प्रदान गर्ने । आवश्यकता अनुसार बजेट विनियोजन गर्ने ५. आवश्यक वजेट विनियोजन गरी विपन्न परिवार स्वास्थ्य</p>	<p>१. संभावना रहेका सबै निराक्षरहरू साक्षार भएका हुनेछन २. यौनिक अल्पसंख्यक हरुका लागि विद्यालयमा वैकल्पिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुनेछ । ३. वैदेशिक रोजगारीमा जाने तथा स्वरोजगार वन्न चाहाने यूवाहरूका लागि सीप विकास तालीम संचालन भएको हुनेछ ।</p>	<p>१. वार्षिक प्रगती प्रतिवेदन २. तालीम सम्पन्न प्रतिवेदन ३. कार्यपालिका निर्णयहरू ४. सभाका निर्णयहरू ५. अनुगमन मुल्याङ्कन फारम हरु</p>
---	--	---	--	---	--	---

				<p>वीमा कार्यक्रम सुरु गर्ने</p> <p>६. अब उप्रान्त वन्ने सबै सार्वजनिक भवनहरूमा स्तनपान कक्ष सहिच ड्रइड डिजाइन गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने</p> <p>७. जोखिमयूक्त काम गरेर जीवन निर्वाह गर्नु पर्ने गर्भवती महिलाहरूको लागि राहात प्याकेज ल्याउने</p> <p>८. हरेक ६ महिनामा सार्वजनिक सुनुवाइ वार्षिक रूपमा समाजिक परिक्षण र नियमित रूपमा सार्वजनिक परीक्षण गर्ने</p> <p>९. हरेक अनुगमनमा लैससास दृष्टिकोणबाट गर्ने गरी फारमहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।</p>		
--	--	--	--	---	--	--

१०. वित्त व्यवस्थापन

माथि उल्लेखित रणनीतिक कृयाकलापहरू संचालन गर्नका लागि वित्तको आवश्यकता पर्छ नै तथापी यसमा अतिरिक्त बाह्य श्रोत प्राप्त भएमा मात्र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मुल प्रवाहीकरण को कार्य गर्ने नत्र नगर्ने हुन सक्दैन । यसका लागि हाल संचालन भइरहेको बजेट नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई कसरी लैससास मैत्री बनाउन सकिन्छ भन्ने कुरा महत्वपूर्ण रहन्छ । त्यसकारण पालिकाले अफुसँग भए को बजेट बाट पनि लैससास सम्बन्धी कार्यक्रमके लागि रकम विनवयेजन गर्न सक्दछ ।

लैससास मुल प्रवाहीकरणका लागि निम्नानुसार वित्त व्यवस्थापन गरिने छ

- क. लक्षित विकास कार्यक्रमका लागि गाउँपालिकाको निश्चित प्रतिशत बजेट विनियोजन गर्ने ।
- ख. भौतिक पुर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमहरूमा कामको विभाजन गरि योग्यता अनुसारको काम सबै लक्षित वर्गले गर्न पाउने गरि नीतिगत व्यवस्था गर्ने ।
- ग. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयन गरि महिला सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।
- घ. स्थानीय तहमा कार्यरत विकास साझेदारहरूलाई वार्षिक कार्यक्रम तयार गरी स्थानीय तहसंग सहकार्य गर्न निर्देशन दिने
- ङ. स्थानीय तहको सिफारिसमा सहूलियत दरको ऋण उपलब्ध गराइ वित्तीय सहयोग पुर्याउन बैंक तथा वित्तीय संघ संस्थाहरू संग समन्वय गर्ने
- च. संघीय तथा प्रादेशिक मन्त्रालयहरूमा लक्षित विकास कार्यक्रम अन्तरगत विनियोजित बजेट ले तय गरेका विषयगत क्षेत्रहरूमा अद्ययन गरी आवश्यक परियोजना प्रस्तावना तयार गरेर अधिकतम श्रोत भित्र्याउन आवश्यक जनशक्ति परिचालन गर्न
- छ. सरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्था तथा दातृ निकायहरूमा समन्वय गरी थप बजेट व्यवस्थापन गर्ने ।

११. कानूनी व्यवस्था

लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि यो कालिका गाउँपालिकाको कार्यपालिका बैठकले अनुमोदन गर्नु पर्दछ। यो रणनीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने नियमावली तथा कार्यविधि यो गाउँपालिकाले ६ महिना भित्रमा तर्जुमा गरि कार्ययोजना का साथ कार्यान्वयनमा लैजानेछ। तर कार्यपालिकाले पास गरी सकेपछि कानून कार्यविधिहरूको आवश्यकता नपर्ने खालका प्रावधानहरू भने स्वत कार्यान्वयन मा आउने छन ।

१२. रणनीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी तथा दायित्व

लैससास रणनीति कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी यो कालिका गाउँपालिकाका अध्यक्षको संयोजकत्वमा गठित लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यान्वयन समितिको हुनेछ (लैससास परीक्षण दिगदर्शन २०७८ ले व्यवस्था गरेको) भने सबै शाखा तथा वडा कार्यालयहरूले सबै कृयाकलापमा यो रणनीति अनुसार कार्य सम्पादनको दायित्व निर्वाह गर्नु पर्ने हुन्छ । योजना तर्जुमा तथा बजेट निर्धारणको समयमा रणनीतिमा उल्लेख भएका कृयाकलापहरू समावेश भए नभएको हेर्ने जिम्मेवारी अनुगमन समितिका संयोजक एवम यो गाउँपालिकाका उपाध्यक्षको हुनेछ भने आवश्यकता अनुसार विषय विज्ञहरू राखेर अल्पकालिन समिति निर्माण गरि रणनीति कार्यान्वयनमा छूटेका विषयहरू पहिचान गर्न सकिनेछ । यो गाउँपालिकामा कार्यरत सबै संघ संस्था तथा विकास साझेदारहरूले लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा जिम्मेवारी बहन गर्नुपर्नेछ । रणनीतिक कृयाकलाप का बारेमा सबै सरोकारवाला निकायहरूलाई अभिमुखीकरण गरि वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा लैसासको अवस्था प्रस्ट हुने गरि पेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

१३. रणनीति कार्यान्वयन अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था

- क. रणनीति कार्यान्वयनको सम्बन्ध भनेको मुख्य रूपमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण रहन्छ । लैससास परीक्षण दिगदर्शनले निर्दिष्ट गरेका १०० सूचकहरूको आधारमा रणनीति कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गरिनेछ ।
- ख. कालिका गाउँपालिका भित्र कार्यरत सबै संघ संस्था तथा विकास साझेदारहरूलाई वार्षिक रूपमा कार्यक्रमको समीक्षा गर्दा लैससास को दृष्टिकोणले समेत विश्लेषण गरेर प्राप्त उपलब्धि र समस्याहरूको पहिचान सहितको प्रतिवेदन पेश गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
- ग. यो गाउँपालिकामा कार्यरत विभिन्न सरोकारवाला संघसंस्थाहरूको प्रतिनिधित्वमा सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत लैससास अनुगमन संयन्त्रको स्थापना गर्ने । जसले रणनीतिमा उल्लेख गरिएका कृयाकलापहरू गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा समावेश भए नभएको एकिन गर्ने र सम्बन्धीत पक्षलाई सुझाव प्रदान गर्ने । वार्षिक कार्यक्रममा समावेश भएका कृयाकलापहरू कार्यान्वयन कसरी भइरहेको छ सो को समेत अनुगमन गरि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्ने ।

१४. संभाव्य जोखीम र न्यूनीकरणका उपायहरू

१४.१ संभाव्य जोखीम

लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा निम्नानुसार जोखिमहरू आउन सक्ने अवस्था छ

- क. पितृसत्तात्मक सोच हावी रहेको सन्दर्भमा लैङ्गिक समानता रणनीतिले महिला तथा बालिकालाई मात्र प्राथमिकतामा राख्छ भन्ने भ्रम पुर्ण बुझाईका कारण रणनीति कार्यान्वयनमा गतिरोध उत्पन्न हुनसक्छ।
- ख. सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रका सबै संरचनाहरूमा महिलाको समानुपातिक सहभागिता नहुँदा लैङ्गिक समानता रणनीतिको कार्यान्वयन तथा अनुगमन सही ढंगबाट नहुनसक्छ।
- ग. लैससास बहुपक्षीय सरोकार राख्ने विषय भएकोले समन्वय र सहयोगमा समास्या हुनसक्छ।
- घ. लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा आवश्यक क्षमतायुक्त र दक्ष जनशक्ति र श्रोत साधनको सिमितता हुनसक्छ।
- ङ. विषयगत शाखा तथा अन्य सरोकारवालाहरू विच लैससास रणनीति कार्यान्वयन अन्यौल विविधता तथा दोहोरोपना हुनसक्छ।

१४.२ जोखीम न्यूनीकरणका उपायहरू

- क. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नेतृत्व तथा सरोकारवालाहरूको साझा बुझाईमा एकरूपता ल्याउन तालिम, गोष्ठी तथा छलफलको आयोजना गर्ने।
- ख. बहुपक्षीय सरोकारवालाहरूसंगको समन्वय तथा सहकार्य बढाउने।
- ग. स्थानीय तहका हरेक बैठकमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी कार्यहरूको समिक्षा गर्ने।
- घ. विषय विज्ञहरू संग नियमित परामर्श गर्ने।

१५ निष्कर्ष

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको लागि संघीय तथा प्रदेश स्तरमा बनेका नीति तथा रणनीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा भएका सन्धी संझौता एवम प्रतिवद्धताहरूलाई स्थानीयकरण गरी वार्षिक नीति कार्यक्रममा समाविष्ट गर्दै लैजान आवश्यक छ। यो गाउँपालिकामा बनेका नीति नियम कार्यविधिहरू अध्ययन गर्दा नीतिहरू वन्ने तर कार्यान्वयन नहुने कुरा स्पष्ट रूपमा देखिएको छ त्यसैले वार्षिक रूपमा बनेका नीति नियम कार्यविधिहरू के कति कार्यान्वयन भए वा बाँकी छन भन्ने कुरा पहिचान गर्ने गरि अनुगमन मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा व्यापक सुधार गरी हरेक कृयाकलापलाई लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको नजरले मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी विकास गर्दै लैजान पर्दछ। यसरी निश्चित समय सम्म लक्षित वर्गलाई न्यायोचित अवसर दिदै लैजाने हो भने चाडै नै लक्षमा पुग्न सकिन्छ। कालिका

गाउँपालिकामा पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूमा लक्षित वर्ग संगै युवाहरूको व्यापक सहभागिता रहेको हुनाले कार्यान्वयन गर्न सहज देखिन्छ । योहा टिम मिल्दा गर्न नसक्ने भन्ने कुरा केहि पनि हुदैन ।